

Basfakta om upphovsrätten

Fakta om upphovsrätten

Upphovsrätten skyddar skapande arbete

Skriven av **Lauri Kaira**

Illustrerad av **Jukka Lemmetty**

Översatt till svenska av **Barbro Söderman**

Det blir ingen bok utan en författare

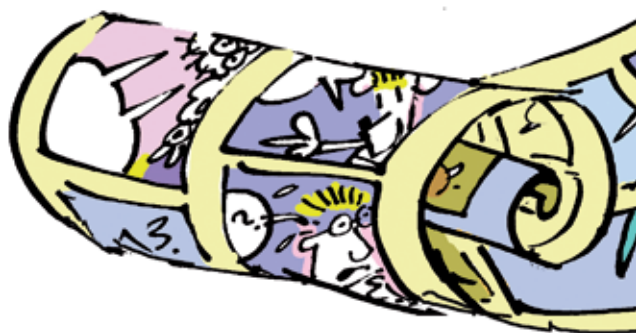
Ingen film, bok, serietidning eller tavla blir till utan att någon eller några gör något. Resultatet av det arbete som görs kallas ett verk och upphovsmannen får upphovsrätt till detsamma.

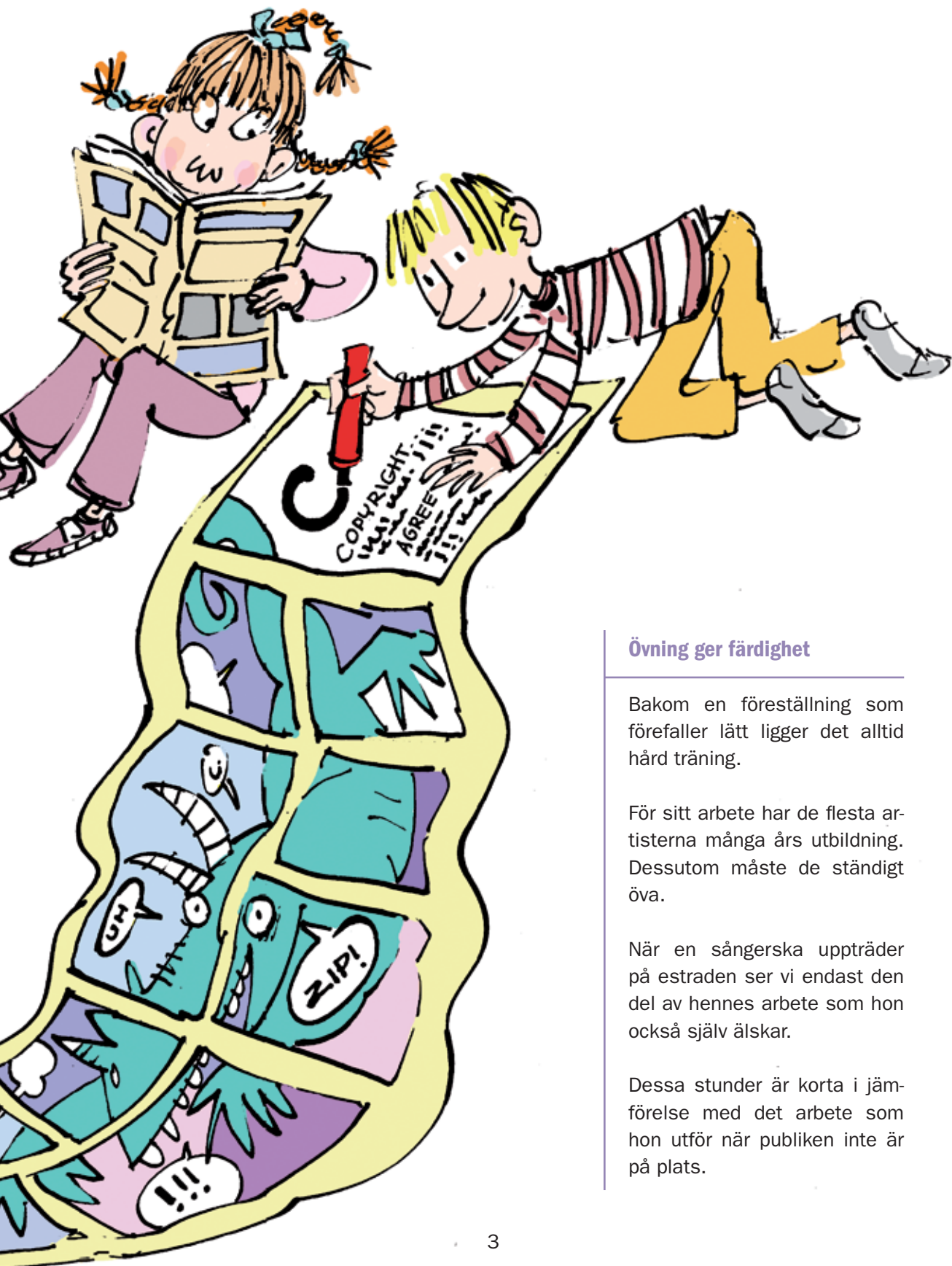
Artistens rätt till resultatet av sitt eget arbete är lika självklar som andra människors, som utför sitt arbete. Även en snickare bestämmer själv vad han eller hon vill göra med

det klädskåp han eller hon har planerat och byggt. Han eller hon kan fritt välja om han eller hon behåller det eller till vilket pris han eller hon är villig att sälja det.

En liknande rättighet har alla som utför kreativt eller skapande arbete. Denna rättighet – upphovsrätten – påminner om äganderätten och åtnjuter grundlagsenligt egendoms- skydd.

Upphovsrätten påminner om äganderätten och ger upphovsmannen rätt att bestämma över resultaten av sitt skapande arbete.

Övning ger färdighet

Bakom en föreställning som förefaller lätt ligger det alltid hård träning.

För sitt arbete har de flesta artisterna många års utbildning. Dessutom måste de ständigt öva.

När en sångerska uppträder på estraden ser vi endast den del av hennes arbete som hon också själv älskar.

Dessa stunder är korta i jämförelse med det arbete som hon utför när publiken inte är på plats.

Vad lever en artist på?

De flesta av artisterna lyfter ingen månadslön. De får inkomster utgående från hur slutresultaten av deras arbete säljs, publiceras, framförs och används.

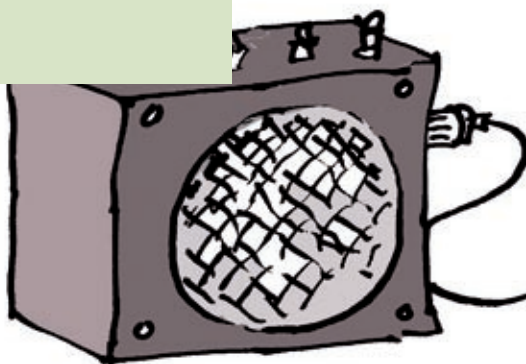
Dessa inkomster baserar sig på upphovsrätten. Eftersom upphovsrätten ger upphovsmannen rätt att bestämma över resultaten av sitt arbete, kan han eller hon ta betalt för att de används.

Upphovsmannen säljer rättigheter till olika aktörer att använda hans verk. En serietecknare kan till en bokförläggare sälja rättigheten att publicera serien som en bok, till en tv-producent rättigheten att förverkliga den som en animation och till ett tryckeri kanske rättigheten att använda hans figurer på skolhäften.

Varje företag som använder verket betalar till serietecknaren endast för det som de gör med verket. Av alla dessa bitar består en artists levebröd.

En företagare i den kreativa branschen arbetar på samma sätt. Han säljer rättigheter till sina produkter till ett pris som motsvarar användningens omfattning; för hemmabruk får du en film för några tior, medan rätten att visa den på en biograf eller i en skola kostar mera.

En artists inkomster består av små bitar, som han eller hon får för att hans eller hennes verk används och utnyttjas.

Lön vartannat år?

I allmänhet får en artist inte lön för att öva och skapa verk.

Inkomst får han eller hon först när han eller hon uppträder samt för att hans eller hennes verk säljs och används.

Därför kan intervallen mellan lönerna vara lång. Att skriva en bok eller spela in en skiva tar ofta över ett år, medan det alltid tar många år att göra en film.

När en nyutkommen bok säljs, skulle upphovsmannen behöva intäkter från den, på vilka han eller hon skulle kunna försörja sin familj tills följande bok är skriven och ute i handeln. Det är därför flera artister är tvungna att arbeta extra vid sidan av sin huvudsyssla.

Upphovsmannen har både moraliska och ekonomiska rättigheter

Upphovsmannen har två slags rättigheter till sitt verk. Upphovsmannens **moraliska rättigheter** förbjuder bl.a. att en annans verk plagieras, förfalskas eller används på ett kränkande sätt. Upphovsmannens namn skall nämnas i samband med att verket används offentligt.

Upphovsmannens **ekonomiska rättigheter** gäller bl.a. rätten att själv besluta om det får tillverkas nya exemplar av ett verk och rätten att förhandla om ersättning för att verket används.

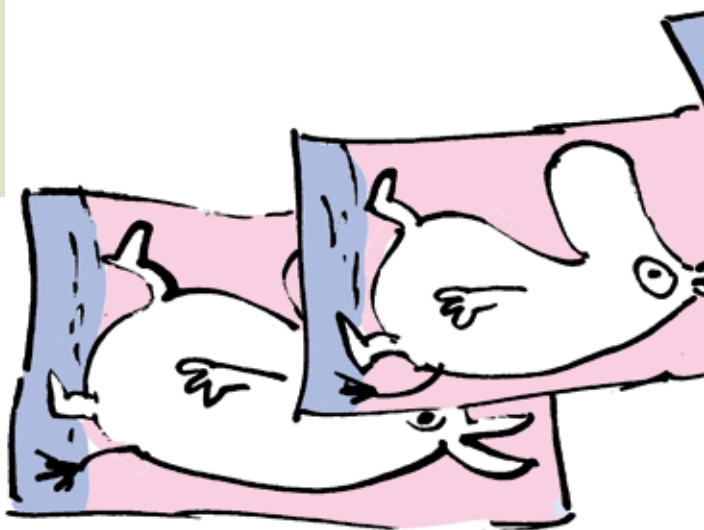
Till sin arbetsgivare kan upphovsmannen till exempel överlåta de ekonomiska rättigheterna till resultatet av sitt arbete. Så

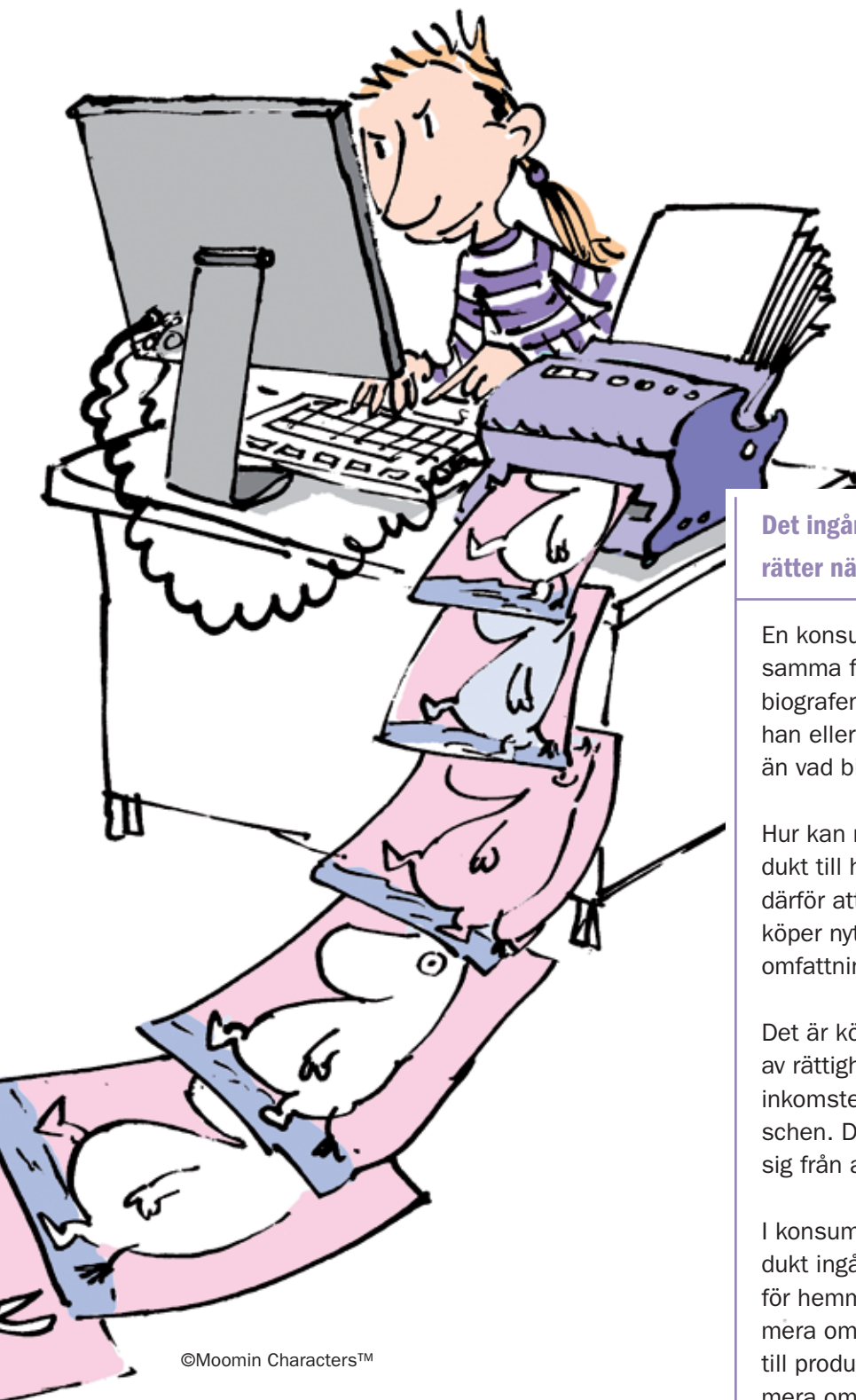
gör t.ex. journalister i sina arbetsavtal. De moraliska rättigheterna kan upphovsmannen inte överlåta.

Att överlåta ett verksexemplar. Upphovsrätten förblir hos upphovsmannen även om ett verksexemplar eller en inspelning som innehåller ett exemplar säljs.

Det faktum att man äger en tavla medför inte rätten att låta trycka den som postkort och det faktum att man köper en cd-skiva ger ingen rättighet att spela den på ett disko. Om sådana rättigheter måste man separat avtala med artisten eller med den upphovsrättsorganisation som representerar honom eller henne.

Enbart ett köp av en tavla medför inte rätten att låta trycka postkort av den.

©Moomin Characters™

Det ingår specifika nyttjanderätter när en film säljs

En konsument kan köpa hem samma film som visas på biografen. För filmen betalar han eller hon mycket mindre än vad biografen betalar.

Hur kan man köpa samma produkt till helt olika priser? Jo, därför att du med produkten köper nyttjanderätter av olika omfattning.

Det är köp och försäljning av rättigheter som genererar inkomster i den kreativa branschen. Det är här den skiljer sig från andra branscher.

I konsumentpriset för en produkt ingår i regel rättigheterna för hemmabruk. Om du vill ha mera omfattande rättigheter till produkten måste du köpa mera omfattande nyttjanderätter, t.ex. via en upphovsrättsorganisation.

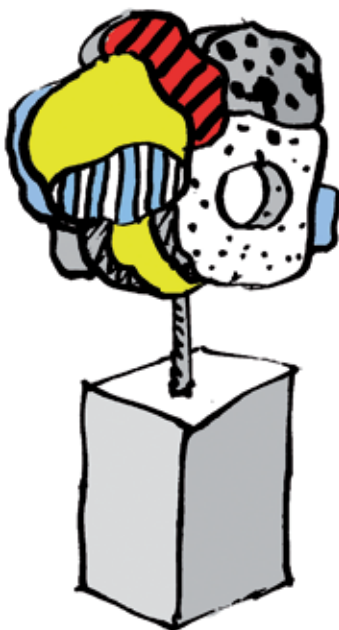
Vem och vad skyddar upphovsrätten?

Tre aktörer skyddas av upphovsrättslagen:

- den som har skapat verket, såsom en författare eller kompositör, får skydd för sitt verk
- den som framför verket får skydd för sitt framförande, tolkningen, av verket
- den företagare som finansierar skivan, filmen, boken eller något annat alster får skydd för den produkt som tillverkas (en del direkt enligt lagen, en del genom att köpa rättigheter av upphovsmän och artister)

Efter det att skyddstiden har gått ut kan verket användas utan att fråga om tillstånd av upphovsmannen och utan att betala honom eller henne för det.

Skyddstider. Upphovsrätten gäller inte för evigt. För upphovsmannen gäller den i 70 år från dennas dödsår. För utövande artister och producenter är rättigheterna giltiga i 50 år från det år som inspelningen, såsom en cd-skiva, har spelats in eller getts ut.

Vad är då ett verk?

Som ett verk betraktas vilket resultat som helst av skapande arbete som är så pass särpräglad att ingen annan skulle skapa ett exakt likadant verk.

Till exempel en elevs skolutsats, ett föredrag eller en teckning uppfyller oftast dessa kriterier.

Upphovsrättslagen skyddar verk och framförande av verk. Utöver dessa skyddar lagen bl.a. databaser, dataprogram, dataspel samt inspelningar som innehåller ljud eller bild.

Piratkopior är stöldgods

De som sysslar med piratkopiering

tillverkar och/eller sprider olagliga kopior av andras verk – antingen fysiska produkter eller på nätet.

Eller enkelt uttryckt, innehållet på en piratinspelning är stöldgods. Det har tagits utan tillstånd.

Finsk lag förbjuder försäljning och import av piratkopior. Det är inte tillåtet att ens eget privat bruk föra in i Finland piratinspelningar köpta i andra länder.

Piratism på nätet är ett ökande problem. I p2p-fildelningsnätverken sprids på nätet en oändlig mängd spel, program, musik och filmer. Både olaglig spridning och nedladdning av dem förbjuds i upphovsrättslagen.

Den som går med i ett fildelningsnätverk ger i allmänhet andra tillstånd att kopiera liknande filer som finns på den egna datorn.

Den som använder piratkopior äter både vid artistens och vid den ärliga konsumentens matbord.

På så sätt gör han eller hon också sig ofta skyldig till olaglig spridning av filer, om de innehåller material som skyddas av upphovsrätten och sprids utan tillstånd.

Piratism är egoistiskt. Om alla till exempel skulle skaffa sig sin film som piratkopia skulle ingen kunna leva på att göra dem och därmed skulle just inga filmer mera bli till. Allt som skapas, skapas ju med pengar som den ärliga konsumenten har betalat. Den förlust som piratverksamheten föranleder kan märkas både som en minskning i utbudet som i priserna.

Ett gammalt ordspråk med andra ord; den som använder piratkopior äter både vid artistens och vid den ärliga konsumentens matbord.

Artisten får inte en enda cent från piratverksamheten

Det är i princip lika fel att skaffa sig en piratkopia av en skiva på nätet som att stjäla den i butiken.

I bägge fallen får individen den produkt han eller hon vill ha, men upphovsmännen får ingenting.

Det är ojust. Artister lyfter ju sällan månadslön. De behöver sina försäljningsinkomster.

Vad behövs upphovsrättsorganisationer till?

I mycket finns upphovsrätten med. Det är fråga om upphovsrätt när en journalist skriver ett arbetsavtal, en skulptör säljer en staty eller en författare kommer överens om att hans eller hennes bok skall publiceras.

Det är för det mesta fråga om ett avtal mellan två parter. Ibland måste man dock sköta frågor mellan mycket stora grupper. Till exempel radiostationerna skall sköta om tillstånd och ersättningar med varenda låtskrivare, musiker och skivbolag. Sådana kan det finnas tiotusentals av i Finland och utomlands.

Därför har det som en kontaktlänk grundats upphovsrättsorganisationer för vissa branscher. Organisationerna representerar aktörer, såsom artister och företag, i sin egen bransch, samlar in upphovsrättsersättningar som tillkommer dem, sköter om licensering och främjar den inhemska kulturen.

Våra sex upphovsrättsorganisationer (Gramex, Kopiosto, Kuvasto, Sanasto, Teosto och Tuotos) representerar över 90 000 inhemska och otaliga utländska ersättningsmottagare. Beslutanderätten i dessa organisationer utövas av representanter för ersättningsmottagarna.

Upphovsrättsorganisationerna delar ut de insamlade ersättningarna till de ersättningsmottagare som de representerar och för främjandet av den inhemska kulturen. Av de insamlade medlen delar organisationerna ut närmare nio tiondedelar, resten används för ersättningsadministration.

Upphovsrätten gör det möjligt att skapa nytt

Upphovsrätten är livsviktig för artister och företagare i kulturbranschen. Upphovsrätten ger dem möjligheter att få inkomst från sitt arbete.

De får en del av sina inkomster som gage för framträdanden eller som andel av sitt verks försäljningspris. En del får de via upphovsrättsorganisationerna som samlar in ersättningar från företag och samfund för att de har använt verken.

När artisterna kan leva på sitt arbete får vi nytt att titta på, lyssna till eller läsa.

Upphovsrätten skyddar inte allt

Upphovsrätten tillåter mycket mera än många tror.

För det första skyddar upphovsrätten endast verkets form, inte dess sakinnehåll. Det är tillåtet att med egna ord sprida information om en annans verk till exempel i tidningar, på nätet, i en bok eller i undervisningen.

Upphovsrätten hindrar inte forskare från att skriva och sprida ut sina egna artiklar i vilka de med källhänvisning kommenterar och refererar till andras artiklar.

Upphovsrätten skyddar inte heller själva idén, endast sättet som den är förverkligad på. Du får rita en serie där byxlösa ankor är ute på äventyr så länge som du inte kopierar Kalle Anka, utan gör helt ditt eget verk. I konstämnesundervisningen är det tillåtet att lära ut andra konstnärers metoder och tekniker. Det är tillåtet att ta intryck av dem så länge som du inte plagierar.

Inskränkningar i upphovsrätten. I många fall har det dessutom gjorts inskränkningar i upphovsmannens ekonomiska ensamrätt för det allmännas bästa eller för special-

grupper. De noggrant definierade inskränkningarna och undantagen i upphovsrätten gäller bl.a. bibliotek, arkiv och museer, undervisning, användning av citat och förberedning av verk för funktionshindrade.

Privat kopiering. En avsevärd inskränkning i upphovsrätten gäller privat kopiering. Även om det i allmänhet behövs tillstånd för att kopiera andras verk får du göra några kopior av dem för eget privat bruk, om det verksexemplar som skall kopieras är lagenligt tillverkat eller är lagligt tillgängligt på nätet. Upphovsmännen får ersättning för detta i form av en kompensationsavgift som samlas in vid försäljning av inspelningsutrustning med minne (bl.a. cd-r-skivor och mp3-spelare). Den privata kopieringen kompenseras på motsvarande sätt i många EU-länder.

Konsumentens rätt till privat kopiering är ett undantag som är noggrant avgränsat. Dataprogram och -spel får inte kopieras. Av dessa får du endast ta den säkerhetskopiera som förutsätts vid laglig användning, om inte anskaffningslicensen uttryckligen tillåter annat.

Exempel på vad som är tillåtet och vad som inte är det

Det här är tillåtet utan separat tillstånd

- Med egna ord sprida information om en andans verk bl.a. i tidningar, på nätet, i böcker och i undervisningen.
- Från hela världen för eget bruk ha med sig hem lagligt tillverkade böcker och serietidningar och sälja dem bl.a. på en loppmarknad.
- För privat bruk ta några kopior av andra verk än dataprogram och -spel. Villkoret är att de kopieras från en laglig källa. Verksexemplet eller verket som skall kopieras bör vara lagligt tillverkat eller överfört till allmänheten. Ett eventuellt effektivt kopieringsskydd på en upptagning får inte knäckas för kopiering. Du kan ge en kopia också till dina kompisar förutsatt att det sammanlagda antalet kopior inte är flera än några stycken.
- Avlägsna eller kringgå ett tekniskt skydd som hindrar en från att titta på eller lyssna till en upptagning för att kunna titta på eller lyssna till den.
- Fritt använda ett verk efter att skyddstiden har gått ut. Skyddstiderna är alltid många tiotals år. Enligt finsk lagstiftning är till exempel upphovsmannens skyddstid 70 år från hans eller hennes dödsår och skivproducentens 50 år från inspelningen eller utgivningen av inspelningen.
- Utgående från citaträtten i sitt eget verk ta med en liten bit av en annans verk, om ett tillräckligt starkt sammanhang finns mellan citatet och verket som det används i. I ett föredrag kan man t.ex. citera en bok som man presenterar eller använda exempel ur den som bevis på sina påståenden.
- I samband med undervisning enligt läroplanen fritt framföra andra verk (t.ex. musikverk) än verk för teater och film.
- I skolans undervisningsverksamhet spela in ett exemplar av ett verk framfört av en lärare eller elev för att tillfälligt användas i undervisningen.

Det här är inte tillåtet / för det här behövs det tillstånd

- Andras verk får varken plagieras eller påstås vara ens egna (ta i sitt eget namn).
- Andras verk eller upptagningar som innehåller dessa verk får inte publiceras, framföras offentligt, spridas eller överföras till allmänheten utan tillstånd. På sin egen hemsida får man t.ex. inte utan tillstånd lägga ut andras musik eller fotografier.
- På nätet får man inte utan tillstånd lägga ut musik, filmer, tv-program, dataspel, dataprogram och liknande filer skyddade av upphovsrättslagen. Material som är utlagt på nätet utan tillstånd får man inte heller ladda ner till sig själv.
- Piratkopierade upptagningar får varken säljas eller importeras ens för eget bruk.
- Utöver säkerhetskopiering får man inte ta andra kopior av dataspel eller -program än licensvillkoren tillåter.
- För skolundervisning får man inte på nätet utan tillstånd överföra t.ex. musik, filmer eller tv-serier.
- För att i undervisningsverksamheten få visa en video- eller dvd-film krävs separat tillstånd.
- Köpta, lånade eller hyrda upptagningar såsom ljudupptagningar, språkkassetter eller video- och dvd-filmer får inte kopieras för att användas i undervisningen.

Upphovsmannen beslutar om sitt

Som upphovsman bestämmer du själv över hur verk skapade av dig får användas. Du kan t.ex., om du vill, lägga ut dem på nätet för att alla skall kunna titta på eller lyssna till dem.

När lagen förutsätter tillstånd får man det ofta hos upphovsrättsorganisationen för ifrågavarande bransch. I vissa fall bör tillståndet sökas direkt av enskilda upphovsrättsinnehavare. Användningstillstånd, som underlättar livet för läraren, för att framföra eller kopiera verk, upptagningar och vissa kanalers tv- och radioprogram i skolorna ingår bl.a. i Teostos, Gramex, Kopiostos och Tuotos avtal som de har med undervisningsministeriet och kommunerna. Närmare uppgifter får du hos ifrågavarande upphovsrättsorganisation.

TILLÄGGSINFORMATION OM UPPHOVSRÄTTEN GER BL.A.

Gramex – Upphovsrättsföreningen för utövande artister och ljudupptagningsproducenter

Tfn (09) 6803 400

www.gramex.fi

Finlands Tonsättares Internationella Upphovsrättsbyrå Teosto rf

Tfn (09) 681 011

www.teosto.fi

Kopioisto rf

Tfn (09) 431 521

www.kopioisto.fi

Tuotos - Filmproducenternas rättighetsförening i Finland

Tfn (09) 440 471

www.tuotos.fi

Sanasto rf

Tfn (09) 4542 2561

www.sanasto.fi

Upphovsrättsförening för visuella konstnärer KUVASTO rf

Tfn (09) 2724 022

www.kuvasto.fi

Upphovsrättens informations- och övervakningscentral rf

Tfn (09) 6803 4049

www.antipiracy.fi

Lyhty - Utövare och företagare inom skapande arbete

Tfn (09) 6803 4064

www.kulttuuriuutiset.net